

PSYCHODIAGNOSTICS TO EXCURSIONS IN THE SOCIAL DEVELOPMENT

ZHIVKO ZHECHEV

Associate Professor PhD
Department of Social work
at Konstantin Preslavsky – University of Shumen

BULGARIA
zhivkoz@abv.bg

ABSTRACT: Issues of socio-psychological assessment of personality always attracted the attention of specialists from various fields of humanities. From the study and knowledge of individual and group psychological characteristics of human needs and social work. In social practice for the diagnosis relies on identification of analysis and synthesis of causal relations. The social worker can not draw up an accurate diagnosis if you do not connect the current state of good character of the individual. The diagnosis in social work is associated with the participation of the client and its interaction with the social worker. Psychodiagnosis in social work is crucial for its effectiveness and appropriateness. Each user of social service specific social unit with its own personality psychological characteristics that both can support the process of social inclusion so they can also prevent him from.

KEYWORDS: psychodiagnosics, social development, social work, psycho-diagnosics user of social service

Въпросите на социално-психологическата оценка на личността винаги са привличали вниманието на специалистите от различни области на хуманитарните науки. От изучаването и познаването на индивидуалните и груповите психологически особености на човека се нуждае както социалната наука, така и психологията, педагогиката, системата за трудово-професионална подготовка, ежедневната практика и много други сфери на социалния живот. С изследването на тези особености се занимава психодиагностиката, използвайки разработения от нея специален апарат.

Психодиагностиката може да се разглежда като синтезирана научно-приложна дейност за измерване и установяване на психичните качества и свойства на индивида. Тя има значителен обем на приложение и съвсем не се изчерпва методологически и методически само с психометрията и тестологията. Клиничните методи, педагогическият експеримент, изследването на ученето и специалните способности, специалните проучвания и редица други методи са част от арсенала на психодиагностиката. Синтезът на тези методи и целесъобразният им избор зависят от задачите на диагностичната процедура, от типологичните особености на изучаваните лица, от експерименталните условия и възможностите на изследователя.

Теорията и практиката на педагогиката, психологията и дефектологията не биха могли да постигнат ефективно своите цели, ако психологическата диагностика не навлезе широко в тяхната практика. Това налага изучаването на методологията,

методите и насоките в психолого- педагогическото изучаване и диагностициране на децата и подрастващите, както и усвояването на реални умения за тяхното приложение. Това ще помогне на педагога да се ориентира както в научните аспекти на тази проблематика, така и в нейните приложни аспекти.

СЪЩНОСТ НА ДИАГНОСТИКАТА

В различните области на познанието терминът „диагностика“ означава различни неща. Например:

- в медицината – това е процес на поставяне на диагноза, т.е. заключение за това каква е същността на заболяването на всеки пациент;
- в техниката – включва техническа оценка за състоянието на машините и механизмите;
- в икономиката – установяване на процесите протичащи в стопанския живот и т.н.

В съвременната психология терминът "психодиагностика" се обяснява съдържателно в няколко основни аспекта: като целенасочено изследване на личността за разкриване на нейните съществени особености, като психологическо измерване или тестиране и като психологическа практика (диагностична консултация). От гледна точка на самото понятие "диагностика" (diagnosis), означаващо разпознаване, целта на психодиагностиката се определя от необходимостта за откриване и разпознаване на различните отклонения от нормалното социално функциониране на индивида. В този смисъл психо- диагностиката представлява процес на оценяване на развитието и състоянието на личността.

„В сравнително-културната психология изучаването на личността е преди всичко анализ на взаимодействията между отделни изолирани личностни конструкти и културните промени. Причините за това трябва да се търсят в отсъствието на единна психологическа теория за личността и привързаността на етнопсихолозите към концепцията, съгласно която поведението на индивида е следствие от наличието на едни или други стабилни черти (теория за чертите).“ [5].

Според П. Лазарова и Т. Игнатова [4] “Адекватното самооценяване в ситуацията на взаимодействие с други хора е един от основните показатели на социалната адаптация. “

Често психодиагностиката е основна цел на индивидуалното или груповото психологическо изследване. От една страна, то се насочва към разкриване на общите закономерности на индивидуалното развитие и фиксира етапите, особеностите и съдържанието на този процес. Така се формират представите и познанията за нормите или нормативните стойности на психическото развитие, които са характерни за дадена популация.

От друга страна, психодиагностиката позволява да се анализират отношенията между параметрите на кон- кретната личност и к р и т е р и т е, които лежат в основата на нормативната оценка на способностите, знанията и уменията и познавателните процеси, характерни за естествената практическа дейност на индивидите. По този начин диагностичното изследване позволява откриването на с т е п е н т а, в която индивидуалните възможности отговарят на социалнопсихическите норми и изисквания (учебни, при разпознаването и диференцирането на състоянията, които обуславят редица форми на социална дезадаптация и дисфункция на индивида. В много случаи тук се откриват патологични явления (психопатии или психопатоподобни явления), характерологични деформации (акцентуации на характера), парциални или частични нарушения на важни психически функции или личностни промени, предизвикани от

неадекватна на изискванията социализация на личността. Именно разкриването на отклоненията във функционирането на индивида и тяхната типологизация заема централно място в диагностиката на различните аномалии в развитието и патологични психически състояния, а това способства за формирането на диференцираща диагностика с най-широко практическо приложение. Разпознаването на посочените явления изисква разработката на методи и средства за изследване на аномалните индивиди, както и на методи за анализ и обобщение на получените резултати. Широкото навлизане на психодиагностиката в психологията, психиатрията и дефектологията позволява създаването на единна професионални, битови и др.).

Съществено е значението на психодиагностиката система за диагностично изследване на аномалиите. Едновременно с това синтезът на знанията от тези области разкрива все повече критерии за осъществяване на диференциална диагностика, т. е. за диагностика на аномалиите и отклоненията със сходна симптоматика или клинична картина.

ОСНОВНИ МЕТОДИ НА ПСИХОДИАГНОСТИКАТА

В съвременната психология са известни различни класификации на методите за психодиагностика. Много често те са систематизирани или в зависимост от целта на своето приложение, или от научно-практическата област, в която се прилагат, а често тяхната същност и диагностични възможности са предмет на идеологически спорове и дискриминация. Ето защо ще бъде достатъчно да се посочи една обобщена класификация, в която тези методи са представени в две основни групи:

А) Експериментални методи, като:

- в ъ п р о с н и ц и;
- проективни методи;
- с о ц и а л н о-психологически и групови методи.

Б) Клинични методи

В практиката и най-често в клиниката (за нуждите на психиатрията и дефектологията) се използва комбинация от двата типа методи, както и редица други, като машинни методи, обективни измервания и др. В психологическата практика все повече се налагат предимно експерименталните методи.

Посочената диференциация на диагностичните средства несъмнено изисква по-подробен анализ на тяхната същност и съдържание, както и оценката за тяхната пригодност в различни ситуации и процедури.

Е к с п е р и м е н т а л н и т е методи позволяват изследването на поведенски модели и реакции на личността в различни, изкуствено създадени, променящи се произволно условия. Отличителните черти на този тип методи са тяхната повтораемост, количествено - качествена интерпретация и стандартност на процедурата. Ето защо преобладаващата част от тях се отнася към психометричните методи, представени като тестове (задачи, проби). Резултатите от експерименталното психометрично изследване често имат условен или сравнителен характер— те сочат мястото на тестираното лице в скалата на резултатите, получени от изследването на големи извадки или популации. В този смисъл те са нормативни, опитно установени граници на параметрите, типични за голяма група проучени лица, поставени в еднакви условия на функциониране.

П с и х о м е т р и ч н и т е методи се използват в психодиагностиката главно за установяване на релацията "Лицето А е по-Х (по-малко Х) от лицето Б". В тези случаи се използват два основни начина за оценяване на съветните лица— чрез анализ на

съжденията и чрез анализ на постиженията, изразени чрез броя на вярно решените задачи в серията от тестове. Обикновено в психометричното изследване с диагностична цел се включват няколко серии тестове или други психометрични методи.

В ъ п р о с н и ц и т е представляват стандартни бланки с въпроси под формата на програмирано интервю. Изследваните лица отговарят на всеки от въпросите по един от няколкото възможни начина ("Да", "Не", "Не зная"), като често някои от въпросниците предполагат два, три, пет и т. н. типа отговори, които са скалирани. Айтемите (въпросите) варират в различните методики от 20 (например тестът R o t t e r за изследване локализацията на контрола) до 550 и повече (при Minnesota Multiphasic Personality Inventory).

Най-често въпросниците изискват два алтернативни отговора, доколкото наличието на повече варианти смущава някои от изследваните.

Както личи от казаното дотук, въпросниците се използват за анализ на п р е ц е н к и т е за с е б е си на тестираните лица и поради това се отнасят към т. нар. с у б е к т и в н и методи за диагностично проучване. Това създава известни трудности и ограничава използването им, доколкото изискват преди всичко готовност от страна на изследваното лице да дава верни отговори, възможности за правилно разбиране на въпросите и за избор на достатъчно обективна самопреценка. Тези ограничения налагат включването във въпросниците на "проверяващи" скали, чрез които се откриват нагласи за преднамерена симулация, лъжа, социална желателност или патологично обусловена неадекватност на отговорите.

ПРАКТИЧЕСКА НАСОЧЕНОСТ НА ДИАГНОСТИКАТА

Положителните резултати в социалната работа до голяма степен са свързани с педагогическата и психологическата диагностика. Ако не се познават особеностите на възрастта и на всеки отделен индивид, трудно могат да се подберат най-подходящите методи и средства. Изследванията трябва да се извършват за по-кратки интервали от време, като наблюдаваните явления и показателите трябва да се следят в динамика. Диагностиката дава възможност да се прогнозира развитието на личността, както и да се разкрият потенциалните резерви за нейното развитие.

Своевременното установяване на задръжки, изоставане, дефекти, отклонения в развитието в по-голяма степен гарантира тяхното преодоляване, отколкото, ако се пропусне сензитивен период за въздействие, стимулиране и корекция. Аналогично: ако са на лице различни заложби, интереси, влечения, но те не са открити на време, за да започне системна педагогическа работа за тяхното развитие. Така чрез диагностиката се разкриват не само отклонения и изоставане, но и заложби, и потенциални способности.

Всяко изследване трябва да бъде подчинено на строго определена конкретна цел. Тя може да бъде продиктувана от реални нужди на практиката, а не само от изследователски интерес.

Подборът на методи за изследване е отговорен момент в цялостния диагностичен процес. Той зависи и от други фактори: характера на изследването констатиращо, експериментално, единично изследване или епидемиологично и статистически значимо; ще се описва ли явлението или ще се търсят взаимовръзки и причинно-следствени отношения; количествено или качествено е по характер изследването. То зависи също и от условията, в които се провежда в естествени условия на учебна дейност, игри, друг вид дейности и занимания или в лабораторни (клинични) условия.

При анализа на събрания материал винаги трябва да се има предвид, че данните от еднократното изследване не бива да се приемат като окончателна диагноза. Отделен показател или явления трябва да се изследва многократно, при различни условия, с различни методики, за да бъдем сигурни в обективността на резултатите. Колкото повече информация се събере за изследваните явления, и то по различни канали, толкова по-пълна и по-точна ще бъде тя.

Анализът на събрания материал включва сравняване от различни аспекти по възраст и пол на изследваните, съобразно условията им на живот, обучение и възпитание, семейна среда и т.н. Така явлението не само ще се диагностицира, но ще се разберат до голяма степен и причините, които го обуславят. Това изискване отново насочва към изучаване на историята, миналото развитие, анализ на медицинска и педагогическа документация, обсъждане на данни от анкетни и социалнометрични проучвания, от различни тестове. Едва при такъв подход към диагностичната находка ще се разбере нейната същност и ще може да се прогнозира развитието на индивида. Така диагностичният процес включва освен настоящето и миналото, и проекцията в бъдещото развитие на изследваното лице. Тук проличава тясната връзка между педагогика и диагностика. Теоретико-методологичната им основа е една и съща, целите еднопосочни. Различията остават в техния предмет и функции. Затова всеки добър педагог е и вещ диагностик. Той ориентира своята цялостна педагогическа дейност на основата на системни диагностични проучвания както на своите ученици и възпитаници, така и на изучаване на педагогическите явления и феномени, обуславящи развитието им.

ДИАГНОСТИКА В СОЦИАЛНАТА РАБОТА

Социалната работа като специфичен вид дейност също се възползва в значима степен от постиженията на другите науки. Като дейност в системата човек – човек тя прилага възможностите на психо-диагностиката при съставяне на заключение относно възможностите, умствени потенциали и характерологичните особености на индивидите. Тук се съблюдават общо методологичните параметри на познавателния процес, свързани с измерване на явленията и разкриване на техните същностни взаимоотношения. Основно се съблюдават изискванията за достоверност, надежност и валидност, както към средствата за измерване, така и към анализа и интерпретацията на данните. В социалната практика за поставянето на диагноза се разчита на разпознаването на анализа и синтеза, на причинно-следствените отношения. Социалния работник не може да състави точна диагноза, ако не свърже актуалното състояние с характеровите особености на индивида. Диагнозата в социалната работа се свързва с участието на клиента и взаимодействието му със социалния работник. Тя представлява:

- Установяване на трудностите, проблемите в живота на клиента и улесняване на отношението му към тях;
- Преценка на състоянието на личните ресурси, потенциали, желания, нагласи, бариери, отговорности и необходимите стъпки за тяхното преодоляване;
- Диагнозата е свързана с мерките и активността на клиента и задължително включва и вероятностна прогноза за бъдещото развитие и ефекта от взаимодействието.

Като цяло диагностичният процес в социалната работа е търсене на отговор, каква е индивидуалната характеристика на клиента, какъв е актуалният му проблем, какви

ресурси, средства има за справяне с него, по какъв начин трябва да се мотивира за да се справи успешно със ситуацията.

Принципите, които следва диагностиката в социалната работа са:

- първична социална диагностика на основата на представени документи, издадени от различни институции;
- снемане на социално интервю - чрез писмена анкета и вербално; тази техника се прилага при клиенти в психическа и възрастова годност да дават адекватни отговори;
- събиране на допълнителна информация от други лица (ако това е необходимо и възможно);
- социален анализ - с тази техника се следят измененията, които настъпват в положението на клиента, както и факторите, които водят до изменения;
- поставяне на окончателната диагноза и формулиране на предложение за решение; предложението се утвърждава или отхвърля от ръководителя на социалната служба.
- мониторинг върху изпълнението на взетото решение.

В заключение следва да се подчертае, че психодиагностиката в социалната работа има изключително значение за нейната ефективност и целесъобразност. Не бива да се забравя, че всеки потребител на социална услуга е специфична социална единица със свои психологически личностни характеристики, които както могат да подпомогнат процеса на социално включване, така могат и да му попречат.

REFERENCES

1. **Karagoyzov, I., 1999:** Diagnostika na otkloneniyata v psihicheskoto razvitie, Sofia, 1999
2. Sbornik, Nauchnite izsledvaniya v sotsialnata rabota: Sustoyanie I prilozhenie. Otgovoren redactor Prof. DsC nikola Vulchev, GoreksPres, Sofia, 2005
3. **Richmond M., E., 2009:** Social Diagnosis (Classic Reprint), NY, 2009
4. **Lazarova, P., T. Ignatova,** Diagnostika na motivatsiyata za postizhenia i samoosenkata na lichnostta. Ruse, Nauchni trudov na Rusenski universitet „Angel Kanchev” ot Nauchna konferentsia RU & SU’ 09, tom 48, seria 8.2, s. 174-177, 2009
5. **Lazarova, P.** Disotsiativni prezhiviyavania v tretata vazrast, Shumen, Izd. Yuni Ekspres, 2009